

rynku wytwarza ogromne zapotrzebowanie na sensacyjne informacje, które trzeba szybko przekazać w atrakcyjnej formie. Najlepiej sprzedaje się to, co szokujące i zaskakujące. Dla „zwykłego obywatela” trudnym wyzwaniem staje się odróżnienie wiadomości prawdziwych od fałszywych, oddzielenie faktów dobrze udokumentowanych od zasłyszanych plotek czy przypuszczeń. Zrozumienie, o co chodzi w opisywanej rzeczywistości, staje się praktycznie niemożliwe. Takie jest medialne tło niemal wszystkich podejmowanych publicznie problemów.

Ksiądz K. Ołdakowski podejmuje w swojej książce szereg innych problemów związanych z mediami. Chodzi tutaj o tzw. mniejszości i ich sytuację w mediach. Rozróżnia mniejszości lekceważone – są to ludzie niepełnosprawni i upośledzeni umysłowo. Grupy te są marginalizowane ze względu na znowę milczenia otaczającą ludzi dotkniętych cierpieniem, opuszczonych i starszych. Znaczącą rolę odgrywa tutaj czynnik komercyjny i marketingowy. Druga grupa – według autora książki – to mniejszości zacierzwione. Okazuje się, że największe prawa w mediach mają mniejszości promujące zachowania sprzeczne ze zdrową moralnością oraz te, które osłabiają tradycyjne wartości związane z małżeństwem i rodziną. Trzeba zauważyć, że lobby homoseksualne i ekologiczne narzuciło większości społeczeństwa kanon obyczajowej poprawności, który nie pozwala nazywać patologicznych zachowań po imieniu. Okazuje się, że agresywna i hałaśliwa mniejszość może skutecznie narzucić większości swój sposób myślenia tak, że większość z pozoru ma rację, bo rządzą prawa demokracji, ale decyduje mniejszość. Inne niezwykle ważne zagadnienia funkcjonujące w mediach podejmowane przez ks. K. Ołdakowskiego to problematyka AIDS,

kobiecość, rodzina, agresja, umieranie i śmierć.

Podsumowując, trzeba zauważyć, że edukacja do odbioru mediów powinna otwierać drogę do wolności oraz umożliwiać podejmowanie odpowiedzialności za dokonywany wybór tego, co chce się oglądać i słuchać. Tym bardziej, że konkurencja między poszczególnymi programami rozgrywa się w sposób coraz bardziej przewrotny. Celem nadawców przestaje być proponowanie telewizjom konkretnych programów. Chodzi zdecydowanie o sprzedaż jak największej widowni agentom reklamowym. Jednak każdy powinien oceniać samodzielnie to, co chce oglądać. Dopiero wtedy staje się odpowiedzialnym odbiorcą, gdy zestawia konkretny program ze swoim światem wartości i samodzielnie dokona wyboru. Trzeba stwierdzić, że książka ks. K. Ołdakowskiego *Media pod lupą* jest ważną pozycją pozwalającą pełniej zrozumieć funkcjonowanie mediów oraz odpowiedzialne z nich korzystanie we współczesnych czasach.

KS. RYSZARD KUCZER OMI

Świat moralnych lęków. Wokół „Reguł o skrupułach” św. Ignacego Loyoli, red. Wacław Królikowski SJ, Wydawnictwo WAM, Kraków 2010, ss. 176.

Kościół jako wspólnota pojednania i sprawująca pojednanie ma świadomość wielkiej i odpowiedzialnej misji, jaka została powierzona mu przez Zbawiciela. Wezwanie do nawrócenia, odkrycia miłości miłosiernej Boga Ojca, który czeka i z radością wita poranionego syna, jest orędziem nieustannie głoszonym przez Kościół. Człowiek, nim doświadczy ta-

jemnicy przebaczenia i przejście ze Zbawicielem ze śmierci grzechu do życia w łasce uświęcającej, musi uznać swój grzech – a to w naszych czasach nie jest już takie oczywiste. Pomny znamienych słów Piusa XII, że „grzechem tego wieku jest utrata poczucia grzechu”, Kościół prowadzony przez Ducha Świętego pragnie przekonać człowieka żyjącego *hic et nunc* o rzeczywistości grzechu. Nie przestaje wołać o „ludzi sumienia”. Sumienie „jest pierwszym ze wszystkich namiestników Chrystusa” (bł. J.H. Newman), zostało dane i zadane, dane jako miejsce spotkania z głosem Boga, zadane, bo podlega formacji, która jest zadaniem całego życia (KKK 1784). Formacja sumienia, zakładając współpracę człowieka w jego kształtowaniu, nie eliminuje możliwości błędu. Błędne sumienie popada między innymi w dwie skrajności: „nie widzę grzechu wcale” – sumienie szerokie, „wszędzie dostrzegam grzech” – sumienie skrupulatne. To pierwsze jest papierkiem lakmusowym naszych czasów i wysiłki Kościoła zmierzają, jak wspomniano, do uwrażliwienia człowieka na grzech. Mniejszy akcent położony jest na formowanie sumień skrupulantów, dlatego warto zwrócić uwagę na pozycje podejmujące to zagadnienie. Tego zadania podjęli się autorzy recenzowanej książki.

Książka *Świat moralnych lęków* to owoc dorocznego kursu duchowości ignacjańskiej, odbywającego się najpierw w Domu Rekolekcyjnym w Czechowicach-Dziedzicach, a później w Centrum Duchowości w Częstochowie. Pozycja obejmuje referaty poszczególnych prelegentów sympozjum. Całość została podzielona na dwie zasadnicze części: teologiczną i psychologiczną. Poszczególni autorzy artykułów z wyjątkiem Danuty Prokulskiej-Balcerzak to przedstawiciele Towarzystwa Jezusowego. Jak wskazuje

podtytuł omawianej pozycji książkowej, punktem wyjścia i zwieńczeniem refleksji są *Reguły o skrupulach św. Ignacego*. Skrupuły, jak zauważa we wstępie Józef Augustyn SJ, to zjawisko złożone, w którym miesza się to, co „przyrodzone i ludzkie”, z tym, co „duchowe i nadprzyrodzone”. Autorzy referatów podejmują poszczególne zagadnienia owego „złożonego zjawiska”, by w konsekwencji zarysować ogólną wizję, tak by czytelnik szukający pomocy osobiście czy też z troską o drugiego człowieka mógł zaczerpnąć konkretne wskazówki i istotne rady potrzebne przy podjęciu działania.

Punktem wyjścia rozważań teologicznych nad rzeczywistością skrupułów jest refleksja Piotra Kasiłowskiego SJ, zatytułowana *Skrupuły w Nowym Testamencie*. Autor, analizując ewangeliczne perykopy, ukazuje źródło rodzących się skrupułów i równocześnie przedstawia naukę Chrystusa, która ma wyprowadzić człowieka z błędu. W odniesieniu do Listów św. Pawła poruszona zostaje tematyka ograniczenia wolności własnej ze względu na skrupuły bliźniego. Wyakcentowanie troski o dobro bliźniego w aspekcie formacji jego sumienia, wypływające z Piśma Świętego, nie może pozostać bez odpowiedzi. Kasiłowski, odwołując się do Kazania na Górze i idąc za myślą św. Ignacego, wskazuje na istnienie źródła „dobrych skrupułów. Aby skrupuły nie prowadziły w naszym życiu duchowym do zamętu”, autor zaleca lekturę Katechizmu Kościoła katolickiego, „która czyni nas mądrymi i uzbrojonymi wobec problemów dotyczących wiary i moralności”.

Zygmunt Perz SJ podejmuje w swoim artykule temat wpływu skrupułów na życie moralne i religijne człowieka. Porusza problematykę odpowiedzialności skrupulanta za popełnione czyny i rolę sumienia

w procesie kształtowania osobowości. Sumienie skrupulanta odczytuje w odniesieniu do „synderezy, normy postępowania i głosu Boga” i wskazuje na konkretne działania, które przygotowują do sakramentu pokuty.

Redaktor wydania Waław Królikowski SJ przybliżył, zgodnie z podtytułem książki *Reguły o skrupułach św. Ignacego*. Przytaczając genezę powstania i podział *Reguł*, dokonał analizy kolejnych *Uwag*, aby wydobyć z nauczania św. Ignacego cenne wskazówki dotyczące postępowania ze skrupułami.

Źródłem skrupułów, jak zauważa Aleksander Jacyniak SJ w kolejnym artykule, mogą być kryzysy i pokusy duchowe. Zaznaczając, że główne źródło skrupułów tkwi w naturze psychicznej, wymienia czynniki (kryzysy) mające wpływ na ich pojawienie się, a są to: złe wychowanie, kryzys młodzieńczy, początek nawrócenia duchowego, szczególnie angażujące powołanie i początek nocy ciemnej w życiu mistycznym. Przywołując postać bł. Matki Teresy z Kalkuty i jej biografie *Pójdź, bądź moim światłem. Prywatne Pisma Świętej z Kalkuty*, rozbudowuje ostatni ze wskazanych czynników, ukazując pewną formę „oczyszczającą” skrupułów.

Józef Augustyn SJ spogląda na rzeczywistość skrupułów od strony osoby, która ich doświadcza. Wewnętrzna walka, jaką toczy taka osoba, jest konsekwencją zaburzenia proporcji porządku emocji i rozumu, porządku duchowego i psychologicznego. Ksiądz Augustyn, szukając lekarstwa, odwołuje się do założyciela zakonu i wskazuje na: modlitwę prośby, zaangażowanie w życie duchowe, post i kierownictwo duchowe. Drogę dochodzenia do prawdziwej wrażliwości sumienia zestawia z modnym dziś cynizmem. Przywołując wiele przykładów,

krytykuje taką postawę, stwierdzając, że „cynik jest niebezpieczny najpierw sam dla siebie”.

Kolejne artykuły recenzowanej pozycji książkowej koncentrują się wokół zagadnień psychologicznych dotyczących tematu skrupułów. Spojrzenia na skrupuły z punktu widzenia psychopatologicznego podejmuje się Danuta Prokulska-Balcerzak. Stwierdzając, że należą one do zaburzeń obsesyjno-kompulsywnych, dokonuje wnikliwej analizy symptomów owych zaburzeń. Postawienie diagnozy prowadzi do zastosowania konkretnej terapii, którą omawia autorka na poziomie osobowościowym.

Rozwój człowieka przebiega prawidłowo, gdy współbrzmia z sobą sfera fizyczna, duchowa, emocjonalna. Sferze emocjonalnej i jej oddziaływaniu na człowieka, który popadł w skrupuły, artykuł poświęcił Marcin Pietrasina SJ. Analizuje proces dojrzewania zakładający ciągłe przekraczanie różnych niedojrzałości, akcentuje strukturę *superego* i jego rozwój. Prezentuje ciekawe zestawienie sumienia w rozumieniu teologii moralnej z funkcjonowaniem *superego*. Przytaczając koncepcje Lawrence’a Kohlberga, wyróżnia trzy poziomy kształtowania się struktur moralnych człowieka.

Zrozumiały i wręcz konieczny jest artykuł Tadeusza Kotlewskiego SJ, który porusza problematykę depresji i jej odniesienia do skrupułów. Na podstawie doświadczeń św. Ignacego autor wyprowadza tezę, że skrupuły mają głęboki wpływ na stan psychiczno-duchowy człowieka, rodząc ból, dyskomfort, zagubienie i bezradność. Jednym z psychicznych aspektów zagubienia jest poczucie winy, które autor rozważa od strony moralnej i psychicznej. Kolejny element w rozważaniach Kotlewskiego to omówienie depre-

sji, która ma różne oblicza i formy. Autor pokazuje też płaszczyzny oddziaływania między skrupułami a depresją.

Czy skrupuły identyfikowane z indywidualnym człowiekiem mają wpływ na struktury społeczne? Odpowiedzi na to pytanie podjął się Andrzej Sarnacki SJ. Zaznacza w artykule, że nie należy ograniczać problemu skrupułów do dylematów życia wewnętrznego, i wskazuje na problemy związane z interpretacją słów i zachowań, stwarzania pozorów doskonałości, tendencję do skrajnych poglądów, przymus korygowania i dręczenia innych. Podkreśla rolę liderów społecznych i w interesujący sposób prezentuje w takiej roli człowieka ulegającego skrupułom.

Zwieńczeniem rozważań jest refleksja Mieczysława Kożucha SJ, dotycząca pomocy osobom doświadczającym skrupułów, zgodnie ze wskazaniem św. Ignacego. Pomoc wpisana jest w schemat *Ćwiczeń duchowych św. Ignacego*. Wskazane obszary pracy duchowej pozwalają wzrastać na drodze świętości, przy równoczesnym pokonywaniu skrupułów.

Pozycja książkowa poprzez szereg artykułów i logiczne ich ułożenie kreśli całościowy obraz moralnych lęków człowieka doświadczającego skrupułów. Spojrzenie teologiczne i psychologiczne ukazuje złożoność problematyki, od strony przeżywającego skrupuły i tego, który wezwany jest do pomocy bliźniemu o skrupulatnym sumieniu. Poruszony w publikacji temat wpisuje się w niezmiernie istotną misję Kościoła, jaką jest formowanie sumień. Misja ta nie wspólbzmi z wszechobecnym dziś relatywizmem i wymaga wzmoczonych wysiłków, aby człowiek prawego sumienia angażował się w dobro, pomnażał je w sobie i wokół siebie i nie godził się nigdy na zło – jak mówił Jan Paweł II w Skoczowie.

Wspólnota Kościoła winna wciąż poszukiwać nowych impulsów potrzebnych do działania w omawianej materii. Powinna zgłębiać przedmiot misji, szukać nowych sposobów wyrażania jej i docierania do zagubionego człowieka. Rozważania recenzowanej książki pozwalają czytelnikowi nie tylko dostrzec problem, zrozumieć mechanizmy funkcjonowania skrupulatnego sumienia, ale wskazują odpowiednie i skuteczne środki działania.

Uważny czytelnik nie tylko usystematyzuje i poszerzy swoją wiedzę na temat świata moralnych lęków, ale odkryje równocześnie istotne wskazówki do formacji swojego sumienia. Podstawowe zasady działania poparte są konkretnymi przykładami. Poruszana płaszczyzna psychologiczna, choć wyrażona językiem technicznym, kreśli wyraźną granicę między zaburzeniami natury psychicznej, które winny być leczone na sposób medyczny, a rzeczywistymi skrupułami przeżywanymi przez człowieka. Istotnym zagadnieniem rozwijanym przez kolejne artykuły jest droga prowadząca człowieka do doskonałości. W to dążenie do świętości wpisane są skrupuły, które – dopuszczone przez Boga – mogą być źródłem oczyszczenia, wrażliwości na grzech, ćwiczenia w postawie posłuszeństwa. Realność rozważań ukazana jest przez odwoływanie się do przykładu św. Ignacego. Autor *Reguł*, a jednocześnie ten, który doświadcza skrupułów, poprzez współpracę z łaską Bożą i podjęte zobowiązania dostępuje oczyszczenia.

Pewnym mankamentem pozycji są nągminnie powtarzające się cytaty, czasem autor w jednym artykule przytacza dwukrotnie ten sam cytat. I choć zaczerpnięte są one z *Reguł św. Ignacego*, stanowiących podstawę rozważań zawartych w książce, to częstotliwość ich występowania i powtarzalność powinna zostać

ograniczona. Brak też pewnej konsekwencji w strukturze pracy, nie każda myśl zaczerpnięta z cytowanej pozycji uwzględniona jest w przypisie, kilkakrotnie w tekście obok cytatu pojawia się tylko nazwisko autora myśli.

Szerokie spektrum zagadnień tworzących recenzowaną pozycję, mimo iż nie stawia i nie rozwija nowatorskich tez, jest nową inspiracją do zgłębienia rozważań w niej poruszanych i szukania dróg pomocy człowiekowi uwikłanemu w skrupuły. Poszczególni autorzy w swoich artykułach poruszają wątki związane z duchowością człowieka, co jest swoistym dopełnieniem rozważań teologiczno-psychologicznych. Książka adresowana jest do szerokiego grona odbiorców. Spowiednicy i kierownicy duchowi znajdą w niej szereg postulatów i praktycznych wskazań pomocnych w prowadzeniu i rozwijaniu życia duchowego wiernych. Lektura pozycji powinna pomóc tym, którzy borykają się z rzeczywistością skrupułów, znajdują oni tam rady konieczne w pracy nad sobą.

Formacja sumienia dotyczy każdego człowieka, mądre i rozsądne rady pozwalają nadać formacji odpowiedni kierunek i ewentualnie skorygować istniejące już błędy. Przystępność języka, z wyjątkiem pewnych technicznych zwrotów psychologicznych, pozwala każdemu czytelnikowi odkryć, przyswoić i zastosować w życiu bogactwo przekazywanych treści. Pojawienie się takiej pozycji na rynku książki jest swoistego rodzaju świadectwem bogactwa duchowego człowieka. Książka jest warta polecenia wszystkim, którzy zatroskani są o dobro drugiego człowieka i sami poprzez formację sumienia, refleksje i modlitwę pragną wzrastać w świętości.

KS. PAWEŁ BOGACZYK

Tomasz Trębacz, *Być człowiekiem pełniej w myśli Edyty Stein*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2010, ss. 119.

Ksiądz dr Tomasz Trębacz jest autorem książki z pogranicza antropologii filozoficznej¹ oraz teologicznej², poświęconej dorobkowi intelektualnemu kobiety filozof, mistyczki Edyty Stein, późniejszej świętej. Refleksję o człowieku w koncepcji Edyty Stein zestawia z antropologią Karola Wojtyły – Jana Pawła II, ponadto odwołuje się do nauczania zawartego w *Katechizmie Kościoła katolickiego*, wykorzystuje też fragmenty Biblii. Autor ma przygotowanie dogmatyczne jako teolog, dobrze prezentuje zagadnienia związane z filozofią człowieka. Przybliża byt ludzki, jego fenomenologiczną koncepcję osoby przyjętą oraz rozwiniętą

¹ Antropologia filozoficzna to część refleksji filozoficznej badającej człowieka (w odróżnieniu od antropologii przyrodniczej skoncentrowanej na stronie czysto biologicznej i ewentualnie analizującej zoologiczną osobliwość gatunku *homo sapiens*), która podejmuje dociekania dotyczące istoty lub natury człowieka, jego powołania, sensu jego istnienia i działania, stosunku do wytworów własnych działań. Zob. więcej w: *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, red. A. Podsiad, Warszawa 2001, s. 49-51, zob. również *Oksfordzki słownik filozoficzny*, Warszawa 2004, wyd. 2, red. J. Woleński, tam czytamy na s. 24: „Antropologia filozoficzna. Inna nazwa filozofii człowieka. [...] Zadaniem antropologii filozoficznej jest analiza bytu ludzkiego i jego kondycji”.

² Antropologia teologiczna, to nauka o stworzeniu człowieka oraz o jego istocie rozpatrywanej w świetle Objawienia, czyli korzystająca przede wszystkim ze źródeł poznania nadprzyrodzonego. Szersze omówienie antropologii podaje m.in. *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, red. A. Podsiad, Warszawa 2001, s. 49-51.